

De moed om jezelf te zijn

Geloof en vertrouwen in gevestigde instituties waren ooit gerechtvaardigd. In de Middeleeuwen hadden mensen de autoriteit van de katholieke kerk nodig om zich in het leven te kunnen oriënteren. De mens beschikte nog niet over het innerlijke oriëntatiepunt, waarvan hij zich in het huidige tijdperk van de bewustzijnsziel kan bedienen. In antroposofische instellingen stoten we echter niet zelden op autoriteitsgeloof, uniformering en dogmatisme.

Ingo Hoppe

Studeerde enige tijd euritmie, studeert nu filosofie en geschiedenis aan de universiteit in Bazel

Vanaf de vijftiende eeuw is een machtige omkering in de ontwikkeling van de mensheid begonnen. In toenemende mate gaat het geleid worden door een autoriteit van buitenaf over in een innerlijke leiding door het eigen ik, dat nu steeds meer tot oordelen in staat is. De bewustzijnsziel begint zich te ontwikkelen. Deze ontwikkeling kan in onze tijd alleen uit vrije wil door de mens zelf ter hand genomen worden. Daardoor gebeurt niets minder dan dat het goddelijke, dat sinds onheuglijke tijden de mens van buitenaf heeft geleid, nu kan binnengaan in het innerlijk van de mens om in vrijheid opgepakt en verwezenlijkt te worden als het ware en goede dat door het ik in de mens binnenstraalt.

Daarom is het goddelijke in onze tijd niet meer in een institutie, maar in het innerlijk van de mens te vinden. Daartegenover vinden instituties, al gaat dat niet altijd bewust, het nog steeds vanzelfsprekend dat zij er aanspraak op kunnen maken de individuele mens te leiden. Instituties zijn daardoor zelfs een geschikt instrument voor de strijd tegen het goddelijke, want deze strijd tegen het goddelijke is vandaag de dag de strijd tegen de enkeling die moeizaam een poging doet de vrijheid te veroveren, of de strijd tegen groepen mensen die dit doen. Vandaar dat een kritische onderzoekshouding ten opzichte van al het institutionele voor iedereen beslist noodzakelijk is. We zullen steeds meer in gaan zien dat geen staat of kerk, geen goeroe, geen universiteit, maar ook geen antroposofisch opleidingsinstituut met nóg zulke verstandige antroposofen, ertoe in staat is - laat staan zich geroepen moet voelen - de individuele mens 'in de goede zin van het woord' van buitenaf leiding te geven. Veeleer is het zo dat je als mens alleen nog maar heelhuids door de hindernissen die zulke autoriteiten je opleggen heen kunt komen, wanneer je met hulp van je eigen gezonde menserverstand leert zelf de leiding te nemen. Dat verouderde instellingen heden ten dage nog noodzakelijke opgaven te vervullen hebben die niet van vandaag op morgen - maar heel goed op niet al te lange termijn - vernieuwd kunnen worden, spreekt natuurlijk ook voor zich.

Anti-autoritair

Als we proberen om wat hierboven werd gezegd toe te passen op concrete levenssituaties, dan zien we bijvoorbeeld dat het beslist bedenkelijk is dat bij de meeste antroposofische opleidingen studenten worden ingesnoerd in een van tevoren vastgesteld dagvullend lesrooster. Dat staat niet zelden in verband met een aanmatigende aanspraak van de docenten op de leiding willen hebben en met een soort reïnfantilisering van de studenten. In zijn artikelen over de vorm die het hogeschoolwezen moet krijgen - en daar vallen ook de kunstzinnige opleidingen en de praktische werkgebieden onder - wijst Rudolf Steiner er duidelijk op dat de student zijn eigen wegen moet kunnen gaan: '...geen dwingende regels moeten zijn ontwikkeling begeleiden. In verband daarmee zou ik de barbaarse maatregelen van de regeringen in herinnering willen brengen, die het zich aanmatigen leerproces en leertijd vast te stellen. Natuurlijk staan zulke maatregelen altijd in verband met het vertrapt worden en het doodmaken, die het individu zich moet laten welgevalen van de kant van de staat. Het is ten opzichte van de eindeloze verscheidenheid van de individualiteiten toch barbaars om van een getalenteerde te verlangen dat hij net zo lang

medicijnen studeert als iemand die daar minder talent voor heeft. Je moet echt rekening houden met de omstandigheid dat iemand binnen twee jaar precies hetzelfde met goed gevolg doorlopen kan waar een ander vijf jaar voor nodig heeft.' (Rudolf Steiner in: *Hochschule und öffentliches Leben.*)

Of zulke barbaarse maatregelen nu ten uitvoer worden gebracht door de staat of door opleidingen die uit vrije initiatieven zijn ontstaan, maakt uiteindelijk niets uit. 'Vrijheid in het geestelijk leven' is in wezen een zinloze kreet als het slechts vrijheid van staat en economie betekent. Een opleiding voor volwassenen, op antroposofische grondslag, die 'leerproces en leertijd' gedurende vier jaar van 's morgens tot 's avonds precies voorschrijft en alternatieven voor een zelfstandige studie niet - of alleen met gesteun en gekreun - kan toelaten, beoefent precies hetzelfde 'barbaarse vertrappt worden en doodmaken, die het individu zich moet laten welgevallen van de kant van de staat' als de staat. Het is niets anders dan zowel het ongeoorloofde verlengen van de schoolse pedagogie over de kindertijd heen als het binnendragen van het principe van de verstands- en gemoedsziel - dat in de Middeleeuwen op het gebied van geloof en vertrouwen goed functioneerde - in het bewustzijnszielentijdperk. Steiner zegt hierover in het genoemde artikel:

'Gevaarlijk voor de ontwikkeling van het hogeschoolwezen houd ik de tendens om een hogeschoolpedagogie te willen scheppen naar het voorbeeld van pedagogie op lagere niveaus. Het zou de dood van de universiteit betekenen (of ook van een kunstzinnige opleiding, IH), wanneer er een sjabloon zou worden opgesteld met hulp waarvan je bijvoorbeeld filosofie (of kunst, IH) volgens dezelfde basisprincipes zou onderwijzen als rekenen op de basisschool. (...) De jonge mens die naar de universiteit gaat (of naar bijvoorbeeld een euritmie-academie, IH), wil voor alles niet te lijden hebben onder schoolmeesterachtige vragen als deze, die de leraar aan zichzelf stelt: "Hoe moet ik lesgeven, zodat ik mijn toehoorders het beste in methodische volgorde mijn zaakjes in kan pompen?" (...) Ik houd het voor de grootste aantrekkingskracht van het universiteitsonderricht dat de toehoorders weten: wij hebben met mannen (of vrouwen, IH) van de wetenschap te maken die zich geven zoals hun persoonlijkheid en hun wetenschap van hen verlangt. Die hun aard niet insnoeren in onderwijsregeltjes. (...) De tegenwoordig los van elkaar bestaande technische en economische hogescholen, kunstacademies, enzovoort, moeten deel uit gaan maken van de universiteiten.'

Wat Steiner hier dus zegt over de universiteit of de wetenschap, geldt daarom voor alle disciplines, dus ook voor zoiets als de euritmie. Uit verdere uitlatingen van Steiner in genoemde artikelen blijkt bovendien zonneklaar, dat hij verlangt dat de student de mogelijkheid heeft zijn leerweg zelf vorm te geven. Er staat onder andere: 'Bij de toetsen zou je niet moeten vragen wat iemand gedurende zijn studietijd uitgevoerd heeft, maar tot welke prestaties hij in staat is.' En op een andere plaats: 'En wanneer je (...) het bewijs verlangt dat aan een bepaald aantal oefeningen is deelgenomen, dan werkt een dergelijke maatregel remmend op degene die zijn eigen weg wil gaan.'

Autoriteitsgeloof

Een argument dat van de kant van antroposofische opleidingen vaak wordt aangevoerd tegen de van tijd tot tijd ontwakende vrijheidsbehoefte van de studenten in het veld, is de verwijzing naar de (vak)competentie van de docent, die als enige in staat zou zijn het verloop van de opleiding en het studieplan vast te leggen die zijn vak recht doen, terwijl de incompetentie van de student die aan zichzelf overgelaten wordt, noodzakelijkerwijs tot vergissingen moet leiden. Dit argument is een halve waarheid, en desondanks geheel verkeerd. De student is zonder meer in staat, aangemoedigd door het vriendschappelijk advies van door hemzelf gekozen vaklieden, zijn leerweg volkomen zelfstandig en zinvol vorm te geven. Het genoemde argument is daarom in zijn, niet zelden op zelfbedrog berustende, overdreven vergroting van de autoriteit van vakcompetente docenten op gebieden, die je aan de vrije vormgeving door de student zou moeten overlaten, niets anders dan het handhaven van een autoriteitsprincipe, dat bij het voorbijgaande tijdperk van de verstands- en gemoedsziel hoort. Het verlangt van de student een ongefundeerde mate

van overgave aan autoriteit.

Jezuïtisme

De strijd tegen het goddelijke wordt vandaag de dag echter juist daardoor gevoerd, dat mensen worden verleid tot autoriteitsgeloof, omdat zo de ontwikkeling van de bewustzijnsziel, en bijgevolg van het goddelijke in de mens, kan worden gedwarsboemd. Rudolf Steiner zegt daarover in zijn voordracht *Wie kann die seelische Not der Gegenwart überwunden werden?*: 'Mensen worden onder invloed van een dergelijke autoriteitskracht steeds hulpelozer en hulpelozer, en om nu systematisch deze autoritaire kracht, deze autoritaire instelling te vormen, dat is eigenlijk het principe van het jezuïtisme. En het jezuïtisme binnen het katholieke geloof is slechts een specialisme van vermogens die op andere gebieden net zo optreden, alleen wordt het daar niet zo opgemerkt...'

Het vormen van een zakelijk oordeel over zulke antimenselijke tendensen in en om ons is veel belangrijker dan onheldere speculaties over eventuele machinaties van onzichtbare booswichten. Ook de vraag die soms wordt opgeworpen naar 'jezuïtische' tendensen binnen de antroposofische beweging zal in het licht van dit criterium van een zakelijker kant kunnen worden bekeken. Het komt daarbij niet aan op een aversie tegen de naam 'jezuïtisme', maar op een bepaalde instelling, geheel om het even hoe die genoemd wordt. Daarbij hoort ook de vraag welke rol het autoriteitsgeloof in de antroposofische beweging inneemt. Het is bijvoorbeeld zonneklaar, dat ook Rudolf Steiner als leraar en grote persoonlijkheid een niet meer bij de tijd passend autoriteitsgeloof naar zich toe kan halen - om maar helemaal te zwijgen van de antroposofische instellingen - hoewel hij zichzelf geenszins uitsluit wanneer hij tegen het geloof in autoriteit tekeer gaat (zoals in zijn voordracht van 10 oktober 1916).

Zijn overtuiging is beslist verwant aan de overtuiging die ook Nietzsche zijn Zarathoestra laat uitspreken - en die het basisidee van het moderne volwassenenonderwijs zou moeten zijn:

'Jullie zeggen, dat je in Zarathoestra gelooft? Maar wat heb je met Zarathoestra te maken! Jullie zijn mijn gelovigen: maar wat heb ik met gelovigen te maken! Jullie hadden jezelf nog niet gezocht: toen vonden jullie mij. Dat doen alle gelovigen; daarom is het met al het geloof niks gedaan! Nu zeg ik jullie, dat je mij verliezen moet en jezelf moet vinden; en pas wanneer jullie mij allen verloochend hebben, zal ik bij jullie terugkeren. Waarlijk, mijn broeders, met andere ogen zal ik dan degenen die ik verloren heb zoeken. Met een andere liefde zal ik jullie dan liefhebben.' (Friedrich Nietzsche, *Also sprach Zarathustra*)

Ik of Steiner

Een volkomen zekerheid en zelfstandigheid op het gebied van kennis en inzicht zul je uiteindelijk slechts krijgen wanneer je de reden om iets als waar of onwaar te beoordelen uitsluitend en alleen in jezelf zoekt. Iemand die in zijn oordeel over hetgeen hij als waarheid zou moeten inzien, afhankelijk is van de uitspraken van een leraar, zal altijd iemand blijven met een zwakke persoonlijkheid. Want je bent het dan nog niet zelf die tot inzicht komt, maar je verlaagt je ertoe de spreekbuis te worden van een vreemde, oppermachtige individualiteit.

Ook bij 'antroposofen' kan dit een sterke persoonlijkheidszonderdrukkende invloed hebben, zodat de zelfstandig denkende individualiteit verdrongen wordt en een deel uit Steiners werken voor haar in de plaats komt. Deze overmacht van opgeslagen kennis kan dan op deze manier zichtbaar worden dat een 'antroposoof', zodra van hem gevraagd wordt een situatie te beoordelen, niet meer (of nog niet) te rade gaat bij zijn eigen denken en bij zijn eigen ervaringen, maar automatisch datgene denkt wat hij daarover bij Steiner gelezen of gehoord heeft. Ja, het kan zelfs gebeuren dat hij, ook wanneer zijn eigen ervaring en zijn eigen denken in tegenspraak schijnen te zijn met wat hij gelezen of gehoord heeft, het eigen oordeel onderdrukt ten gunste van wat hij heeft overgenomen, en het is heel wel mogelijk dat hij zich hier na jarenlange oefening niet eens meer van bewust is.

Wie deze gelaagde processen concreet wil bestuderen, kan dat het beste daar doen waar

ook ik ze het eerst heb waargenomen: bij mezelf. En ook in het geval hij geen zogenaamde 'antroposoof' is, want deze processen zijn echt niet specifiek 'antroposofisch', maar zijn met betrekking tot de meest verschillende vormen van autoriteit (media, schoolopleiding, zogenaamde wetenschap, goeroes, politici, enzovoort) zelfs algemeen gebruikelijk. Ze zijn ook niet te overwinnen doordat we over alles 'onze heel persoonlijke mening' hebben. Een nauwkeurig zelfonderzoek ontmaskert namelijk zulke vaak slechts in schijn uit het eigen zelf ontspringende, willekeurige smaakoorden als resultaten van een innerlijke gevangenschap, waarbij het eigenlijke zelf door zich opdringende emoties wordt beheerst. Slechts het onderzoek van het proces van kennis verwerven (zoals het bijvoorbeeld in Steiners boek *De filosofie van de vrijheid* wordt aangemoedigd), door exacte (zelf)beschouwing van geestes- en zielenprocessen tot stand gebracht, kan duidelijk maken wat het verschil is tussen echt inzicht en overgenomen, willekeurige meningen.

Wie zo te werk gaat, zal al gauw bemerken dat zijn innerlijk vol zit met overgenomen meningen uit wetenschap, media en schoolopleiding, die niet in het minst berusten op werkelijk zelfstandig inzicht. Wat zijn er toch onafzienbaar veel ongetoetste oordelen die we met ons meeslepen: 'De wereld bestaat uit atomen.' 'De wereld bestaat uit geestwezens.' 'De wereld is ontstaan uit de oerknal.' 'De wereld is ontstaan uit de oude Saturnus.' 'Het menselijk lichaam wordt door genen bepaald.' 'Het menselijk lichaam wordt bepaald door het etherisch lichaam.' Enzovoort. - Wij denken zulke dingen als waren ze ons denken, en toch zijn het slechts op autoriteit overgenomen meningen die met echt inzicht of waarheidsgevoel niets te maken hebben. Die staan allemaal de gezonde ontplooiing van de individualiteit in de weg, ongeacht of het in de vorm is van zogenaamde wetenschap, totalitaire staatsdoctrines, suggestieve media, religieus fanatisme, bindende partijprogramma's, of zelfs - hoe wezensvreemd het daar op zich ook is - in de vorm van antroposofische lectuur.

Wie deze uitingen als liefdeloze kritiek of aanval op de antroposofie opvat, begrijpt ze verkeerd. Het gaat er alleen om een vruchtbare methodiek ten gunste van studie van de antroposofie te bespreken.

Steiner en Goethe

Kenmerkend is Steiners eigen gevecht met geestelijke autoriteiten, waarover hij met betrekking tot Goethe in *Goethes wereldbeschouwing* de volgende uitspraak heeft gedaan: 'Alle tegenstand die in mij sluimerde tegen Goethes wereldbeschouwing, heb ik opgeroepen om tegenover de macht van deze unieke persoonlijkheid mijn eigen individualiteit te bewaren. En hoe meer ik mijn eigen, zelf bevochten wereldbeschouwing vorm kon geven, des te meer dacht ik Goethe te begrijpen.'

Dit betekent dat je wat kennisverwerving aangaat - en voor velen is dit vanzelfsprekend - het vertrouwen in je eigen oordeelskracht uiteindelijk boven je vertrouwen in de persoon Rudolf Steiner moet stellen, en wel in die mate dat je bereid zou moeten zijn de hele antroposofie als een dwaalleer te beschouwen wanneer dat het resultaat zou zijn van je eigen denken en je eigen ervaringen.

Tegenover deze moed om geestelijk een individualist te zijn, staat het gewoonlijk algemeen verbreide gevoel dat de eigen individualiteit onmogelijk de enige basis kan zijn voor het denken en handelen: eerder zou je steeds door anderen bevestigd moeten worden. Een dergelijke van jezelf wegvluchtende oriëntatie op de gemeenschap moet noodzakelijkerwijs de bron van het zich steeds vernieuwende leven dood maken, het kleurloos en uniform maken van de maatschappij en haar verstarring in een oriëntatie op het verleden met zich meebrengen. Omdat een dergelijk individualiteitsverlies niet alleen betrekking heeft op het opdoen van kennis, maar op alle gebieden van het leven waar de mens actief is, zijn de genoemde gevolgen vooral voor buitenstaanders duidelijk waarneembaar. En wat is 'sektarische atmosfeer' anders dan het gevoel dat een op vrijheid gericht individualisme ontbreekt?

Wordt dit individualisme, wanneer je het als een centraal motief in de antroposofie erkent, niet alleen in het kennisgebied maar bijvoorbeeld ook in de kunst tot een fundamentele

aangelegenheid, dan zou dit bijvoorbeeld voor de euritmie betekenen dat je het persoonlijke beleven van de kunstzinnige elementen, bij gelijktijdige scholing van het vermogen tot objectieve ervaring, onvoorwaardelijk boven eventueel tegenovergestelde aanwijzingen van Steiner moet stellen. Gebaren die bijvoorbeeld overeen komen met bepaalde klanken (zoals A, E, I, O) krijgen hun volle kunstzinnige kracht pas dan, wanneer de kunstenaar ze onafhankelijk van wat voor aanwijzingen dan ook zo zeker beleeft, dat er eigenlijk alleen maar dit beleven voor nodig is om hem ervan te overtuigen dat deze gebaren inderdaad overeenkomen met het wezen van bepaalde klanken. Het gaat er daarom niet zozeer om zo veel mogelijk bewegingspatronen in te studeren, maar meer om iets heel anders, namelijk het kunstzinnige orgaan tot ontwikkeling te brengen dat de kunstenaar in staat stelt om vanuit zijn hart zelfstandig de innerlijke aard van kunstzinnige elementen als klanken, kleuren en intervallen te begrijpen. Is dit volledig tot ontwikkeling gekomen, dan heeft de kunstenaar ook het recht de resultaten van zijn eigen onderzoek boven de aanwijzingen van Steiner te stellen. Het wezenlijke is daarbij niet gelegen in dit voorrang verlenen aan de eigen onderzoeksresultaten - wat zelden genoeg nodig zal zijn - maar in de kunstzinnige kwaliteit, die door het vermogen om tot objectieve beleving te komen verhoogd is.

De gewoonte die je daarentegen tegenwoordig in de opleidingen kunt waarnemen om ontelbare bewegingsvormen volgens voorgeschreven aanwijzingen uit te voeren, bewegingsvormen die op basis van de structuur van de opleiding niet voldoende door het onderzoekende ervaren van de studenten geïndividualiseerd *kunnen* worden, moet noodzakelijkerwijs leiden tot verschijnselen als levenloosheid, uniformiteit en gebrek aan creativiteit.

Ook dit wordt niet gezegd om afbrekende kritiek te leveren op werk dat nu gedaan wordt, maar om diegenen aan te moedigen die in dezelfde richting zoekende zijn.

De moed om iets nieuws tot stand te brengen dat nergens anders dan in het eigen denken en de eigen beleving zijn rechtvaardiging vindt - dat is michaëlsche moed, de moed van de tijdgeest in het teken van de bewustzijnsziel. Dat is de moed die gesterkt wordt door het inzicht dat de scheppende krachten nu gevonden kunnen worden in de mens zelf, dus in het 'moederwezen' van waaruit de mens geschapen is, in de meest innerlijke diepten van de wil, in het ik. Daardoor gaat het steeds meer tot de mogelijkheden horen om, onafhankelijk van uiterlijke autoriteit, jezelf innerlijk te dragen door het uit 'geestelijke drijfveren geboren zelfgevoel', en om uit te spreken:

Michaëlstemming

*Natuur, uw moederwezen
draag ik in de diepten van mijn wil;
de vuurmacht van mijn wil,
zij staalt de drijfveer van mijn geest,
opdat hij zelfgevoel zal baren
om innerlijk mijzelf te dragen.*

(Rudolf Steiner, Meditaties voor de weken van het jaar.
Vrij Geestesleven, Zeist 2001)

Dit artikel is eerder verschenen in Zeitschrift Info3. Vertaling: Tineke Croese.

Artikel uit: **Motief, maandblad voor antroposofie** - nr. 45, Oktober 2001

© Antroposofische Vereniging in Nederland

www.antroposofie.nl